

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INSON HUQUQLARINING KONSTITUTSIYAVIY KAFOLATLARI

Hakimov Hamdamjon Adhamjon ugli

“Inson va huquq” advokatlik byurosi advokati

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida inson huquqlarining konstitutsiyaviy kafolatlari tahlil qilinadi. 2023 yilgi yangi tahrirdagi Konstitutsiya asosida inson huquq va erkinliklarini himoya qilish sohasidagi islohotlar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, milliy qonunchilikning xalqaro huquqiy standartlarga moslashtirilishi, inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlarning faoliyati hamda sud himoyasi mexanizmlari o‘rganiladi. Maqola yakunida inson huquqlarini ta‘minlash sohasida mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari yuzasidan takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: Inson huquqlari, konstitutsiyaviy kafolat, O‘zbekiston Konstitutsiyasi, xalqaro huquqiy standartlar, Ombudsman, sud himoyasi, fuqarolik jamiyati.

Kirish

Inson huquq va erkinliklarini ta‘minlash har qanday demokratik davlatning asosiy vazifalaridan birini tashkil etadi. O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng ushbu yo‘nalishda izchil islohotlarni amalga oshirmoqda. Davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida inson manfaatlarini ustuvor deb belgilash so‘nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlarning asosiy mazmunini tashkil etadi.

2023 yil 30 aprelda bo‘lib o‘tgan umumxalq referendum natijasida O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi qabul qilindi. Ushbu hujjatda inson huquq va erkinliklariga oid moddalar soni ikki barobardan ortiq ko‘paytirildi. Bu holat inson huquqlarini himoya qilish sohasida konstitutsiyaviy darajada yangi bosqich boshlanganidan dalolat beradi.

Mavzuning dolzarbligi bir qator omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, davlat boshqaruvini demokratlashtirish jarayonida inson huquqlarining kafolatlanishi huquqiy davlat qurishning asosiy mezonlaridan biriga aylanmoqda. Ikkinchidan, jahon hamjamiyati bilan huquqiy integratsiya jarayonlari milliy qonunchilikning xalqaro standartlarga muvofiqlashtirilishini taqozo etmoqda. Uchinchidan, fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi inson huquqlarini himoya qilish borasida davlat bilan jamoatchilik o‘rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Mazkur mavzu yuzasidan ko‘plab olimlar va huquqshunos mutaxassislar tomonidan tadqiqotlar olib borilgan. Biroq Konstitutsiyaning yangi tahriri qabul qilinganidan so‘ng yuzaga kelgan o‘zgarishlarni kompleks tarzda o‘rganish hamon dolzarbligicha qolmoqda. Aynan shu jihat mazkur maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Maqolaning maqsadi O‘zbekistonda inson huquqlarining konstitutsiyaviy kafolatlarini kompleks tahlil qilish hamda ularning amaliyotda ro‘yobga chiqarilish darajasini baholashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi. Inson huquqlarining konstitutsiyaviy asoslarini o‘rganish. 2023 yilgi islohotlarning mazmun-mohiyatini ochib berish. Milliy qonunchilikning xalqaro standartlarga mosligi darajasini baholash. Inson

huquqlari bo‘yicha milliy institutlar faoliyatini tahlil qilish. Sud himoyasi mexanizmlarining samaradorligini aniqlash.

Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy-huquqiy, tizimli tahlil hamda mantiqiy tahlil usullari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida O‘zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari, xalqaro huquqiy hujjatlar hamda mavzuga oid ilmiy adabiyotlar o‘rganildi.

Asosiy qism

1. Inson huquqlarining konstitutsiyaviy asoslari. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ikkinchi bo‘limi to‘liq holda inson va fuqarolarning asosiy huquq, erkinlik va burchlariga bag‘ishlangan. Mazkur bo‘limda shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar mustahkamlangan. Yashash huquqi, shaxsiy daxlsizlik huquqi, vijdon erkinligi, fikr va so‘z erkinligi, mulk huquqi kabi fundamental huquqlar konstitutsiyaviy kafolatga ega.

Konstitutsiyaning yangi tahririda inson qadr-qimmati davlat siyosatining markaziy tamoyili sifatida belgilandi. Shaxsning qadr-qimmatini hurmat qilish va himoya qilish davlatning burchi deb e‘lon qilindi. Bunday yondashuv inson huquqlarini ta‘minlashga doir konseptual negizni mustahkamlaydi.

Konstitutsiyaviy huquqlar tabiatiga ko‘ra bir nechta guruhlariga bo‘linadi. Shaxsiy huquqlar insonning tug‘ilishidan boshlab egalik qiladigan ajralmas huquqlarini o‘z ichiga oladi. Ularga yashash huquqi, erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi, sha‘ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqi kiradi. Siyosiy huquqlar fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvida ishtirok etish imkoniyatini ta‘minlaydi. Saylash va saylanish huquqi, jamoat birlashmalariga a‘zo bo‘lish huquqi, yig‘ilish va namoyish o‘tkazish huquqi ushbu guruhga mansub.

Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar shaxsning moddiy va ma‘naviy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan. Mehnat qilish huquqi, dam olish huquqi, sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish huquqi, ta‘lim olish huquqi hamda ilmiy va badiiy ijod erkinligi mazkur guruh tarkibiga kiradi. Barcha sanab o‘tilgan huquqlar o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiradi, shu bois ularni kompleks tarzda ta‘minlash zarur.

2. 2023 yilgi konstitutsiyaviy islohotlar va inson huquqlari. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada bir qator yangi huquq va kafolatlar kiritildi. Xususan, sog‘lom atrof muhitga bo‘lgan huquq, axborotga erkin kirishish huquqi, shaxsiy ma‘lumotlarning himoyalaniishi hamda ijtimoiy himoyaga oid kafolatlar kengaytirildi. Bolalar huquqlari, nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari va ayollar teng huquqliligi masalalariga alohida e‘tibor qaratildi.

Shuningdek, inson huquqlarini sud orqali himoya qilish mexanizmlari takomillashtirildi. Har bir shaxs o‘z huquq va erkinliklari buzilgan taqdirda sudga murojaat qilish huquqiga ega ekanligi mustahkamlandi. Bu qoida xalqaro huquqiy standartlarga mos ravishda ishlab chiqilgan.

Konstitutsiyaviy islohotlar doirasida mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlarining vakolatlari kengaytirildi, bu esa fuqarolarning yashash joyida o‘z huquqlarini himoya qilish imkoniyatlarini oshirdi. Shuningdek, ekologik xavfsizlik va sog‘lom atrof muhitga bo‘lgan huquqning konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi kelajak avlodlar manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan muhim qadam bo‘ldi.

Yoshlarning huquq va erkinliklarini ta’minlashga oid alohida normaning kiritilishi ham e’tiborga loyiq. Davlat yoshlarning ma’naviy, intellektual va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish majburiyatini o’z zimmasiga oldi. Bunday yondashuv aholining demografik tarkibini inobatga olgan holda uzoq muddatli ijtimoiy siyosatning ustuvor yo’nalishini aks ettiradi.

3. Xalqaro huquqiy standartlar va milliy qonunchilik. O‘zbekiston Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasiga, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktga, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktga hamda bir qator boshqa xalqaro shartnomalarga qo‘shilgan. Ushbu hujjatlarda belgilangan standartlar milliy qonunchilikka moslashtirilishi davlat siyosatining muhim yo’nalishlaridan birini tashkil etadi.

Konstitutsiyaning umume’tirof etilgan xalqaro huquq normalarining ustuvorligini tan oluvchi moddasi milliy huquqiy tizimning xalqaro standartlarga integratsiyalashuvini ta’minlaydi. Biroq amaliyotda xalqaro majburiyatlarning to‘liq va izchil bajarilishi borasida qator vazifalar saqlanib qolmoqda.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotining inson huquqlari bo‘yicha bir nechta asosiy konvensiyalariga qo‘shildi hamda ularda nazarda tutilgan milliy hisobotlarni tayyorlash amaliyotini yo‘lga qo‘ydi. Inson huquqlari bo‘yicha Kengash doirasidagi umumiy davriy sharh mexanizmida faol ishtirok etish davlatning xalqaro majburiyatlarini bajarishga bo‘lgan ochiqchilikni ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga to‘liq moslashtirish jarayoni uzluksiz ishini talab qiladi. Xususan, qiynoqqa solishning oldini olish, axborot erkinligini ta’minlash hamda kamsitishning barcha ko‘rinishlarini bartaraf etish borasidagi xalqaro tavsiyalarni milliy amaliyotga izchil tatbiq etish muhim vazifa bo‘lib qolmoqda.

4. Inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Inson huquqlari bo‘yicha vakili (Ombudsman) instituti inson huquqlarining himoyasi sohasidagi muhim mexanizm hisoblanadi. Ombudsman fuqarolarning shikoyatlarini ko‘rib chiqadi, davlat organlari faoliyatini monitoring qiladi hamda qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan takliflar kiritadi.

Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markaz, shuningdek, tegishli vazirlik va idoralar qoshidagi mas’ul tuzilmalar inson huquqlarini ta’minlash sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirishda faol ishtirok etadi. Ushbu institutlar faoliyatining samaradorligini oshirish uzluksiz islohotlarni talab qiladi.

Davlat organlari qoshida tashkil etilgan jamoatchilik kengashlari hamda murojaatlar bilan ishlash tizimining takomillashtirilishi fuqarolarning huquqlari buzilgan holatlarda tezkor chora ko‘rish imkoniyatini oshirdi. Elektron hukumat tizimi orqali murojaatlarni qabul qilish va ko‘rib chiqish amaliyoti oshkoralik darajasini yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Ommaviy axborot vositalari va nodavlat notijorat tashkilotlarining inson huquqlari sohasidagi monitoring faoliyati ham muhim ahamiyatga ega. Fuqarolik jamiyati institutlari bilan davlat organlari o‘rtasidagi konstruktiv muloqot inson huquqlarini himoya qilish tizimining samaradorligini oshiruvchi omillardan biri hisoblanadi.

5. Sud himoyasi mexanizmlari. Sud hokimiyatining mustaqilligini ta’minlash inson huquqlarini himoya qilishning asosiy kafolatlaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda sud

tizimida amalga oshirilgan islohotlar sudning mustaqilligini mustahkamlash, sudyalarning malakasi va mas’uliyatini oshirish kabi yo‘nalishlarni qamrab oldi.

Konstitutsiyaviy sudning faoliyati inson huquqlariga daxldor qonun hujjatlarining Konstitutsiyaga muvofiqligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Shaxslarning konstitutsiyaviy shikoyat berish huquqining kengaytirilishi sud himoyasi mexanizmlarini yanada mustahkamlash imkonini beradi.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlil O‘zbekistonda inson huquqlarining konstitutsiyaviy kafolatlari so‘nggi yillarda sezilarli darajada takomillashganini ko‘rsatadi. 2023 yilgi Konstitutsiya islohotlari inson qadr-qimmatini davlat siyosatining markaziy tamoyili sifatida mustahkamladi va bir qator yangi huquqlarni konstitutsiyaviy darajaga ko‘tardi.

Shu bilan birga, konstitutsiyaviy normalarning amaliyotda to‘liq ro‘yobga chiqarilishi, sud himoyasi mexanizmlarining samaradorligini oshirish hamda xalqaro majburiyatlarning izchil bajarilishi borasida qo‘shimcha choralarni ko‘rish zarurati saqlanib qolmoqda. Inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlarning mustaqilligini kuchaytirish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish hamda fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikni rivojlantirish kelgusidagi islohotlarning ustuvor yo‘nalishlari bo‘lishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent, 2023 yilgi tahrir.
2. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi, 1948 yil 10 dekabr.
3. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, 1966 yil.
4. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, 1966 yil.
5. O‘zbekiston Respublikasining "Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining vakili (Ombudsman) to‘g‘risida"gi Qonuni.
6. Saidov A.H. Qiyosiy konstitutsiyaviyshunoslik. Toshkent, IIV Akademiyasi, 1993 yil.
7. O‘razayev Sh.Z. Mustaqil O‘zbekiston Konstitutsiyasi. Toshkent, "Adolat", 1994 yil.
8. Qayumov R.Q. O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy huquqi. Darslik. Toshkent, IIV Akademiyasi, 1997 yil.
9. Saidov A.H. (mas’ul muharrir), Rustamboyev M.H., Ahmedov D.Q., Hidirov S.M. O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy huquqi. Darslik. Toshkent, TDYUI, 2005 yil.
10. Saidov A.H. O‘zbekistonda ayollar huquqlari. Toshkent, "Tafakkur", 2010 yil.
11. Rasulov J. Nekotoriye aspekti implementatsii mejdunarodnix standartov po nedopusheniyu prinuditelnogo truda v natsionalnoye zakonodatelstvo // Review of law sciences. 2020 yil, 2-son (maxsus son), 236-244-betlar.
12. Sulaymonov O. Sudyalarning xolisligi demokratiya va inson huquqlarini ta’minlashning muhim mezonlari // Yurist Axborotnomasi. 2022 yil, 2-jild, 5-son.
13. Sulaymonov O. O‘zbekistonda insonning huquq va erkinliklarini ta’minlash davlatning oliy maqsadidir // Yurist Axborotnomasi. 2023 yil, 3-jild, 3-son, 137-144-betlar.

14. Sulaymonov O. Raqamli asrda inson huquqlari. muammolar, xavflar va istiqbollar // Yurist Axborotnomasi. 2024 yil, 4-jild, 2-son.